

5. *Matiushyna, I., Sumarokova, L.* (2021). Suchasni arhumentatyvni praktyky: lohiko-komunikatyvni kryterii efektyvnosti [Modern argumentative practices: logical and communicative criteria of effectiveness]. Odesa: Helvetyka, ss. 242–314 (in Ukrainian).
6. *Matravers, M.* (2022). The Criminal Law's Various Persons [In C. Lernerstedt, & M. Matravers (Eds.), *The Criminal Law's Person*. Hart/Bloomsbury, 216 p.
7. *Moore, A., Fredheim, R., Wyss, D., Beste, S.* (2021). Deliberation and Identity Rules: The Effect of Anonymity, Pseudonyms and Real-Name Requirements on the Cognitive Complexity of Online News Comments. vol. 69, issue 1, pp. 45–65.
8. *Rowland, A., Craig-Hare J., Ault M., Ellis J. & Bulgren J.* (2017). Social media: How the next generation can practice argumentation. *Educational Media International*, vol. 54, issue 2, pp. 99–111. doi: <http://dx.doi.org/10.1080/09523987.2017.136281>
9. *Smaznova, I.* (2016). Насильство як метод маніпулювання людським інтелектом [Violence as a method of manipulating human intelligence]. *Naukovy`j visny`k publichnogo ta pry`vatnogo prava*, № 4, ss. 282–285 (in Ukrainian).

Received 13.02.2023

Received in revised form 08.03.2023

Accepted 24.03.2023

DOI: 10.15421/272304

УДК 001.891: 174.4

Т. М. Кармадонова

*ДУ «Інститут досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки
ім. Г. М. Доброва НАН України», Київ, Україна*

ЕКСПЕРТНА ОЦІНКА ТА КОНФЛІКТ ІНТЕРЕСІВ В ЕПОХУ ПОСТПРАВДИ

E-mail: takarmadonova@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3384-6067>

Researcher ID Web of Science: GZL-2668–2022

Анотація. Стаття присвячена актуальним питанням експертної оцінки та проблемі конфлікту інтересів у науковій діяльності. Зазначено, що поширення феномену постправди активізувало питання конфлікту інтересів у науці. Використано матеріали «Кодексу наукової етики» щодо прав та обов'язків наукових працівників, визнаних міжнародною спільнотою, та щодо конфлікту інтересів як ситуації, за якої на судження, висновки та дії окремої особи впливають численні конфліктні, протилежні за формою та змістом інтереси. Показано, що конфлікти інтересів частіше виникають у трьох видах досліджень: прикладні дослідження, цільові дослідження, практично-орієнтовані дослідження. Розглянуто «Угоду про реформування оцінювання наукових досліджень», підготовлену та ухвалену міжнародною Асамблеєю стейкхолдерів, куди увійшли більше ніж 350 університетів та організацій із понад 40 країн. Угода пропонує орієнтуватися головним чином на експертні оцінки як експертів у визначеній сфері, так і залучених незалежних експертів для оцінювання результатів наукових робіт. Показано, що експертна оцінка покликана нейтралізувати негативний ефект конфлікту інтересів у науці. Окреслено, що для вирішення проблеми конфліктів інтересів та експертних оцінок останнім часом активно розробляються технології, що ґрунтуються на нових досягненнях машинного навчання. Проаналізовано формування нового феномену «постправди» при оцінюванні текстів та повідомлень ЗМІ, коли відкидання порад експертів привітніється до утвердження власної незалежності. Підкреслено, що відновлення авторитету експертної думки стає не лише предметом філософських диспутів, але й питанням колективної безпеки.

Ключові слова: експертне оцінювання, конфлікт інтересів, експертна оцінка, рецензування, розширене експертне оцінювання, феномен «постправди».

T. M. Karmadonova

*Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential and Science History Studies
of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine*

EXPERT EVALUATION AND CONFLICT OF INTEREST IN THE POST-TRUTH ERA

Abstract. The article is devoted to topical issues of expert evaluation and the problem of conflict of interests in scientific activity. It is noted that the transformation of the usual models of interaction between the public and mass media leads to the emergence of the “post-truth” phenomenon. A manifestation of post-truth in science are conflicts of interests that can distort scientific results and expert conclusions. The materials of the “Code of Scientific Ethics” were used regarding the rights and obligations of scientific workers, recognized by the international community, and regarding the conflict of interests as a situation in which the judgments, conclusions, and actions of an individual are influenced by numerous conflicting interests that are opposite in form and content. Specific types of conflicts of interest are singled out by subject. It is shown that conflicts of interest occur more often in three types of research: applied research, target research, practical-oriented research. It is emphasized that there is a strong positive correlation between the source of funding and the results of research: The Agreement on Reforming the Evaluation of Scientific Research, prepared and adopted by the International Assembly of Stakeholders, which included more than 350 universities and organizations from more than 40 countries, was considered. The agreement proposes to focus mainly on expert evaluations, both by experts in the specified field and by engaged independent experts to evaluate the results of scientific works. It is shown that peer review is designed to neutralize the negative effect of conflict of interests in science. It is outlined that in order to solve the problem of conflicts of interests and expert evaluations, technologies based on new achievements of machine learning have been actively developed recently. The formation of a new phenomenon of “post-truth” in the evaluation of media texts and messages, when rejecting the advice of experts is equated with asserting one’s own independence, is analyzed. It was noted that the spread of the post-truth phenomenon intensified the issue of conflict of interests in science. It is emphasized that restoring the authority of expert opinion becomes not only a subject of philosophical debates, but also a matter of collective security.

Key words: expert evaluation, conflict of interests, expert evaluation, peer review, extended expert evaluation, “post-truth” phenomenon.

Вступ. Трансформація звичних моделей взаємодії громадськості та засобів масової інформації зумовлює виникнення нових соціально-політичних феноменів. Один із таких феноменів має назву «постправда». Поняття «постправда» отримало визначення в Оксфордському словнику у 2016 році – це обставини, за яких об’єктивні чинники менше впливають на формування громадської думки, ніж заклики до емоцій і особистих переконань. Проявом постправди в науці є конфлікти інтересів, які можуть спотворювати наукові результати та експертні висновки.

Конфлікт інтересів у науці як суперечність між особистими інтересами вченого та зацікавленістю в певній вигоді підриває авторитет науково-дослідної сфери. Конфлікт інтересів збільшує ймовірність виникнення упереджень, які можуть завдати шкоди якості досліджень. Конфлікти інтересів завжди мали місце в наукових дослідженнях, але вони не привертали уваги громадськості до 1980-х років, коли відносини між приватними компаніями та академічними установами активізувалися частково через законодавчі зміни, що заохочували передачу технологій з державного у приватний сектор, а також інновації і зростання біотехнології, фармацевтики, комп’ютерної індустрії та інших ключових технологій. Занепокоєння щодо відносин між приватними компаніями та

академічними установами досягло апогею в 1999 році, коли Джессі Гелсінгер помер під час першої фази експерименту з генної терапії в Пенсільванському університеті. Посадовці управління з санітарного нагляду за якістю харчових продуктів та медикаментів, які розслідують цей випадок, виявили, що Гелсінгер не був належним чином поінформований про потенційні ризики лікування, а також про фінансові інтереси дослідника та університету. Дослідник із Пенсільванії Джеймс Вілсон, головний дослідник експерименту, володів 30% акцій Genovo, компанії, яка вносила 4 мільйони доларів на рік до некомерційного фонду Пенсільванського університету, який спонсорував дослідження. Смерть Гелсінгера безпосередньо вплинула на дослідницьку спільноту: управління з контролю за продуктами та ліками переглянуло систему звітності про дослідження, а Національний інститут охорони здоров'я та кілька професійних асоціацій розробили нові рекомендації щодо роботи з конфліктами інтересів у дослідженнях [14].

Аналіз досліджень і публікацій. Істотний внесок у розвиток досліджень конфліктів інтересів у науці зробила українська федерація вчених за допомогою фахівців Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України на основі проєкту «Кодексу наукової етики». Зі свого боку О. Попович у своїй статті пропонує його удосконалити. Конфлікт інтересів у науці та його види розглядають Д. Резнік, С. Кримський, А. Шама. Зазначається, що конфлікт інтересів існує навіть тоді, коли він не стає наслідком яких-небудь неетичних чи неправомірних дій. Крім того, конфлікт інтересів має місце не тільки в науці, але й у клінічних дослідженнях. Конфлікту інтересів у клінічних випробуваннях безпосередньо присвячені публікації К. Дікерсіна, Д. Ренні, П. Ромена.

Роль експертних методів набуває особливого значення в період нестабільного розвитку соціальних, економічних та політичних процесів. Вирішенням проблем конфліктів інтересів у розрізі експертного оцінювання займається І. Єгорченко. Колапс експертності в епоху постправди досліджують Лі Макінтайр, О. Піддубний. Нову модель експертного оцінювання, а саме онлайн-рецензування, розглядає М. Женченко. Відкрите рецензування як інструмент підвищення якості досліджень аналізує А. Герасименко.

Конфлікти інтересів частіше виникають у трьох видах досліджень: прикладні дослідження, цільові дослідження, практично-орієнтовані дослідження. Особливості програмно-цільових досліджень розглянуті в працях Л. В. Рижко.

Проблеми конфліктів інтересів у засобах масової інформації розглянуто в працях С. Майер, А. Швидко, П. Престона. На сьогодні велика відповідальність лежить на ЗМІ, бо це – джерело більшості упереджень, які нині існують у суспільстві, наголошують дослідники. Вплив експертної оцінки на конфлікт інтересів у науковому середовищі досі недостатньо досліджено, що визначає актуальність роботи.

Мета дослідження – охарактеризувати особливості експертних методів та конфліктів інтересів в епоху постправди. Для досягнення поставленої мети в статті розглянуто види конфліктів інтересів у науці; показано, що конфлікти інтересів у дослідній сфері корелюють з поширенням у суспільстві ситуації постправди.

Новизна результатів дослідження полягає в констатації того, що епоха постправди актуалізує проблему конфліктів інтересів у дослідницькій сфері, для виявлення проблемних ситуацій пропонується звернення до експертних оцінок. При оцінюванні та ухваленні рішень щодо прозорості та правдивості дописів уникнення проблем конфлікту інтересів можливе шляхом створення відкритого інтернет-ресурсу.

Виклад основного матеріалу. В умовах технологічного розширення медійного середовища та типів участі громадян у соціально-політичних процесах засоби масової інформації залишаються впливовим інститутом, що здійснюють комунікацію суспільства і влади. Постправда виявляється можлива завдяки упередженості людської поведінки, пошуку підтвердження існуючим віруванням та переконанням. А платформи соціальних мереж надають мегафон кожному, хто має підписників. Ця нова структура влади дозволяє невеликій кількості людей, озброєних технічними, соціальними чи політичними ноу-хау, поширювати великі обсяги дезінформації або «фейкові новини» [1]. Факти більше не несуть у собі реальність, їх тепер масово виробляють псевдоексперти. Як

зазначає Лі Макінтайр, настав небезпечний момент в історії і ставки високі. Якщо ми не зможемо зрозуміти, що робити з проблемою дезінформації, на кону можуть опинитися низка наших цінних інституцій, таких як наука і демократія [8]. Причиною сучасної «постправди» стає необмежений обсяг «фейкових новин», коли люди часто нездатні протистояти інформаційному потоку й готові вірити надуманим новинам «солідних» видань.

Визначальною рисою політики постправди є те, що учасники кампанії продовжують повторювати свої тези, навіть якщо вони були спростовані у ЗМІ або через незалежних експертів [9]. Це відбувається через те, що роздробленість джерел новин створює ситуацію, в якій брехня, плітки та чутки поширюються з надзвичайною швидкістю. Брехня, яку поширюють політики або їхні прихильники в інтернеті через мережу користувачів, може дуже швидко підмінити правду. Повідомленням у жанрі фейкових новин користувачі часто вірять більше, ніж інформації солідних ЗМІ, тому що такі повідомлення викликають у людей набагато більший рівень зацікавленості, ніж справжні. Постправа емоційна та клікабельна, тобто така, що викликає бажання клікнути на текст чи зображення. Той самий фейк може вірусно поширюватися неодноразово або породжувати нові фейки. Кожен власник профілю в соціальних мережах перетворюється з медіума (посередника в ланцюгу комунікацій) на саме медіа, коли будь-яка людина може коригувати базове повідомлення згідно зі своїми уявленнями про факт. Як визначає О. Піддубний, постправа – це притаманна пересічним громадянам вульгаризація фактів, оскільки ці обивателі не мають навичок професійно працювати з інформацією, перевіряти її, аналізувати та відділяти факти від суджень. Якщо особа додає до факту персональну емоцію, що резонує з емоціями інших людей, повідомлення перетворюється на вірусне й миттєво шириться соціальними мережами [10]. Відновлення авторитету експертної думки стає не лише предметом філософських диспутів, але й питанням колективної безпеки.

Поширення феномену постправди активізувало питання конфлікту інтересів. Проявом постправди в науці є конфлікти інтересів, які можуть спотворювати наукові результати та експертні висновки. В умовах, коли наука орієнтована на практичне застосування, зростає проблема конфлікту інтересів. Проблема актуалізується ще й тоді, коли є зацікавленість зі сторони приватних власників та інвесторів досліджень. Кошти на проведення наукових досліджень можуть виділятися комерційними фірмами, приватними організаціями та урядом. Умови такого фінансування потенційно можуть призвести до упередженої оцінки роботи чи іншим чином дискредитувати дослідження.

У науці конфлікти інтересів частіше виникають при проведенні:

- прикладних досліджень, до завдання яких входить вивчення й відкриття способів та шляхів використання наукових ідей на практиці. Ці дослідження націлені на використання вже отриманого знання при функціонуванні іншого, більш конкретного знання або для практично корисних потреб і вирішення практичних завдань. Тому серед дослідників у галузі прикладних наук часто з'являються позанаукові інтереси, які породжують конфлікти інтересів;

- цільових досліджень, які переважно стимулюються зовнішніми чинниками, проблемами соціального, економічного, виробничого, політичного характеру. В організаційному плані ними керують учасники, які виконують епістемічні функції – експертні, інформаційні та дорадчі. Повною мірою реалізувати соціальне спрямування вони зможуть лише тоді, коли виконуватимуться на пряме замовлення споживачів [16];

- практично-орієнтованих досліджень, мета яких впливає з професійної практики і які безпосередньо сприяють цій професійній практиці.

Останнім часом спостерігається зростання кількості досліджень, які демонструють, як фінансові інтереси можуть поставити під загрозу чесність досліджень. Дослідження Ш. Кримського показали, що існує сильна позитивна кореляція між джерелом фінансування та результатами досліджень: у більшості опублікованих досліджень, які спонсорували фармацевтичні компанії, перевага надавалася продуктам цих компаній [6]. Той факт, що компанії публікують дослідження, які сприяють їхнім продуктам,

зовсім не дивує. Проте турбує те, що є докази того, що компанії іноді змінюють або порушують правила науки задля досягнення потрібних результатів [14].

«Кодекс наукової етики» [5] конфлікт інтересів визначає як ситуацію, за якої на судження, висновки та дії окремої особи впливають численні конфліктні, протилежні за формою та змістом інтереси. У кодексі виділяють такі типи конфліктів інтересів: конфлікт інтересів через особисті стосунки; конфлікт інтересів через обіймання декількох посад (ролей) у науковому колективі; конфлікт інтересів, який виникає через використання ресурсів наукової організації; конфлікт, що виникає через матеріально-фінансові інтереси; конфлікт інтересів, що виникає через залучення до діяльності поза основною науковою організацією; конфлікт зобов'язань. О. Попович та В. Кліменкова [11] запропонували доповнення до Етичного кодексу вченого України, які б забезпечили систему «очищення» дослідницьких колективів від порушників норм наукової етики.

Вчені не можуть дозволити собі втратити довіру громадськості, оскільки суспільна довіра до науки потрібна для забезпечення державного фінансування досліджень та освіти, для доступу до ресурсів та засобів, а також для набору учасників клінічних випробувань для інших наукових досліджень. Довіра громадськості ґрунтується на очікуванні того, що вчені дотримуватимуться етичних, професійних та правових норм при проведенні досліджень. Конфлікти інтересів можуть послабити довіру громадськості до науки, даючи нефахівцям та політикам підстави вважати, що дослідники неетичні, безвідповідальні чи некомпетентні. Оскільки явні конфлікти інтересів у науці можуть створити враження, що дослідники поведуться неналежним чином, вони також можуть згубно впливати на суспільну довіру [17].

Етичній проблемі конфлікту інтересів у науці присвячено фільм «Китайський синдром» режисера Джеймса Бріджеса, який вийшов на екрани 1979 року. Сюжет фільму такий – під час зйомок телерепортажу на атомній електростанції трапляється серйозна аварія, яку журналістам вдається повністю зафіксувати. Репортери всіма силами намагаються вивести в ефір цей матеріал, однак у них на шляху стають впливові люди, зацікавлені представити громадськості аварію у вигляді дрібних несправностей. Реактор загрожує розплавитися і пропалити планету наскрізь, як каже один із героїв, «до самого Китаю». У результаті, щоправда, все обійшлося, але тільки на екрані. Основна мета фільму – звернути увагу громадськості на небезпеку атомних станцій та конфлікт інтересів. Сценарій не відображає реальність, але дає уявлення про конфлікт інтересів у науці, з яким можуть зіткнутися вчені, працюючи на комерційному підприємстві.

Хоча основна увага приділяється фінансовим конфліктам, цілком імовірно, що нефінансові конфлікти мають схожий потенціал для створення упередженості та неналежного впливу на судження та дії. Необхідні подальші зусилля з розробки та тестування методів ефективного виявлення конфліктів інтересів, а стратегії щодо їх врегулювання мають бути оцінені щодо їхньої здатності до проведення високоякісних досліджень, захисту суб'єктів досліджень та зміцнення суспільної довіри до досліджень [15].

В Україні вже давно йде дискусія про те, яким чином і за допомогою якої «лінійки» необхідно вимірювати й оцінювати наукові дослідження. Без спеціального забезпечення незалежності та неупередженості адекватне оцінювання неможливе. Нещодавно міжнародна Асамблея стейкхолдерів, куди увійшли більше ніж 350 університетів та організацій із понад 40 країн, підготувала та ухвалила «Угоду про реформування оцінювання наукових досліджень» [13]. Угода визначає загальний напрям змін у методах оцінювання цілей досліджень, дослідників та організацій, з головною метою максимізації якості та впливу досліджень. Вона включає принципи, зобов'язання та терміни проведення реформ, а також принципи коаліції організацій, готових працювати разом над впровадженням змін. Договір пропонує орієнтуватися головним чином на експертні оцінки, як експертів у визначеній сфері, так і залучених незалежних експертів для оцінювання результатів наукових робіт. Головна ідея договору – оцінювання наукових досліджень має концентруватися на якості, а не на формальних показниках. Договір пропонує орієнтуватися насамперед на peer review. Цей термін не зовсім відповідає перекладу «експертна оцінка», тому що передбачає

не просто оцінку дослідження людьми, які вважаються експертами в певній сфері, а й певні процедури відбору незалежних експертів. Друга ідея, без якої неможлива перша, – нетерпимість до плагиату. Третя ідея – оцінювання наукових досліджень має застосовуватися для всіх цілей, включаючи надання фінансування для досліджень, звітність за використання державних коштів, зарахування на роботу, підвищення на посадах та винагороду науковців, ухвалення рішень щодо визначення пріоритетів досліджень та впровадження стратегій розвитку наукових досліджень для всіх, хто ухвалює відповідні рішення, – у тому числі грантодавців та організацій, які присуджують премії та нагороди за наукову діяльність. Четверта ідея – потрібно забезпечити свободу наукових досліджень та автономію дослідних організацій [19].

Більшість документів високої методологічної якості, які розробляються в Україні, включають розділ про конфлікт інтересів. Наприклад, в Україні запровадили анкету про відсутність конфлікту інтересів при оцінюванні тем у журналах групи «А» і «Б».

Важливо наголосити, що конфлікт інтересів – це ситуація, а не провинна як така. Визнання конфлікту інтересів не рівнозначне визнанню того, що зроблено щось неправомірне та неетичне. Доречне етичне питання полягає лише в тому, що ми робимо в цій ситуації, тому що, якщо його не вирішити належним чином, можуть виникнути сумніви стосовно об'єктивності дослідження та неупередженої участі вченого в конкретному процесі ухвалення рішень. Це означає, що наукова робота має бути максимально неупередженою та об'єктивною в тому сенсі, що ненаукові інтереси (наприклад, фінансові чи особисті) не повинні відігравати істотної ролі в тому, як проводиться дослідна робота, інтерпретуються та надаються її результати. Не менш важливою є прозорість при оголошенні конфлікту інтересів. Оскільки наукову діяльність часто підозрюють у тому, що вона насамперед керується особистими, політичними чи фінансовими інтересами, а не пошуком знань, ученим рекомендується усувати такі підозри заздалегідь, демонструючи максимально можливий ступінь прозорості. Наприклад, мають бути розкриті імена спонсорів дослідних проєктів. Це особливо важливо, коли спонсорами є не державні агентства, а компанії, орієнтовані на отримання прибутку, які можуть мати спокусу вплинути на результати дослідження таким чином, щоб збільшити свою фінансову вигоду [2].

Крім розкриття фактичного або потенційного конфлікту інтересів, відповідній особі або установі, до якої подається стаття або готується звіт, також важлива експертна оцінка роботи, яка відіграє важливу консультативну роль і може вплинути на остаточне рішення. В ідеалі це має бути відкрита експертна оцінка, яка спрямована на запобігання упередженості чи неналежному впливу на дослідницьку роботу особистих чи фінансових інтересів, які можуть поставити під загрозу неупереджений характер наукової діяльності. Зокрема, випадковий підбір рецензентів на кшталт процедур вибору присяжних, створення процедур апелювання оцінок, а також відкрите рецензування матеріалів, розміщених на онлайн-майданчиках, збільшить надійність та достовірність досліджень, а також сприятиме особливій увазі до конфліктів інтересів у різних галузях наукового знання.

Експертна оцінка покликана нейтралізувати негативний ефект конфлікту інтересів у науці. Найважливішою умовою експертної оцінки є її об'єктивність, науковість та аргументованість, якою має слідувати рецензент. Експертні методи, що ґрунтуються на оцінках залучених кваліфікованих фахівців, дозволяють дати точнішу оцінку. Як зазначає Ірина Єгорченко, експертне оцінювання наукових досліджень можливо за декількох умов. Перш за все необхідно реальне забезпечення академічної доброчесності. Необхідно також розробляти процедури незалежного експертного оцінювання щодо виключення конфлікту інтересів, різні процедури оцінювання для «швидких» і «повільних» галузей, навчання аналізу наукометричних показників, щоб це було не лише порівняння кількісних даних [19]. Експертна оцінка відіграє провідну роль в ухваленні рішення про публікацію, оскільки рецензент повинен обґрунтовано та кваліфіковано аргументувати висловлені зауваження та рішення про прийняття, доопрацювання чи відхилення рукопису. У разі виявлення рецензентом у науковій роботі неправдивих

даних, сфабрикованих фактів та матеріалів, маніпуляції з першоджерелами та науковою літературою така робота не повинна допускатися до публікації.

М. Женченко вказує на те, що можливості інтернет-середовища стали детермінантами переходу редакцій окремих електронних журналів від моделі закритого до публікаційного рецензування до моделі відкритого постпублікаційного онлайн-рецензування [20]. Відкрите онлайн-рецензування, що передбачає створення на сайті електронного журналу постпублікаційних рецензій, доступних для перегляду не тільки авторам наукових публікацій, а й усім читачам журналу, є прогресивною закордонною моделлю наукового рецензування, яка сприяє підвищенню якості наукової роботи та заслуговує на впровадження в практику редакційної підготовки журналів. Таким чином, інформаційно-комунікаційні технології дозволяють посилити прозорість, а врешті-решт і якість відкритого рецензування, забезпечуючи розширення кола рецензентів до всіх зацікавлених осіб.

Для вирішення проблеми суб'єктивності експертних оцінок останнім часом активно розробляються технології, що ґрунтуються на нових досягненнях машинного навчання, які дозволяють автоматизувати експертні оцінки та знижувати залежність результатів від інтуїтивних суджень. Видавець журналів з відкритим доступом Frontiers (<https://www.frontiersin.org/>) знайшов вирішення проблеми особистої та фінансової зацікавленості вчених, надавши унікальне програмне забезпечення – своєрідного робота-помічника. Він допомагає редакторам виявляти проблеми конфліктів інтересів до публікації статей. Програмне забезпечення називається AIRA. Воно перевіряє наявність потенційних конфліктів інтересів і виявляє, чи були автори рукопису, його редактори чи рецензенти співавторами статей у минулому, а також наголошує на спірних темах, які потребують додаткової уваги. Таким чином, нейронна мережа знаходить конфлікт інтересів у статтях. Але поки це програмне забезпечення широко не використовується, тому можливим варіантом вирішення проблеми конфліктів інтересів може стати створення робочої експертної групи, відкритого типу. До складу цієї групи входитимуть, крім фахівців відповідного профілю, експерти з інших галузей, зацікавлені у вирішенні відповідної проблеми, тобто не тільки рецензенти, які працюють над дослідженням тієї самої проблеми, що й автор. Отже, тільки один експерт може мати певний набір упереджень, що він схильний шукати. Експерти з інших галузей можуть дати дещо іншу інформацію і повнішу картину. Щоб досягти максимальної неупередженості при ухваленні експертною групою рішень, не повинно бути жодних особистих зв'язків між експертами та авторами досліджуваних об'єктів, не повинно бути жодних фінансових угод між дослідниками та експертами. На сьогодні Україна прагне слідувати принципам відкритої науки. Дослідження, які фінансуються державою, повинні бути відкритими, тому проблема конфлікту інтересів наразі вкрай актуальна.

Конфлікт інтересів може набувати різних форм. Іноді його виникнення неминуче, і в багатьох випадках його можна дозволити чи звести можливий негативний вплив на прийнятний мінімум. Тому дослідницькій спільноті потрібно розробляти різні процедури щодо запобігання конфліктам інтересів або управління ними.

Експертна оцінка в науці – ефективний спосіб перевірки академічних досліджень. Вона була і залишається сьогодні основним інструментом, який використовується для оцінювання достовірності, інтересу та переваги наукових досліджень. Експертна оцінка використовується не тільки в наукових публікаціях, а й у багатьох інших сферах, включаючи грантове фінансування, набір до університетів та розвиток кар'єри, тобто скрізь, де може мати місце конфлікт інтересів.

У період постправди наука стає механізмом, через який владні органи можуть впливати на думку громадськості, обґрунтовуючи свої ідеї підтримкою експертів. Тим самим маніпулюючи суспільною думкою. З'являється феномен поганого експерта, небезпечної фігури, яка має наукову довіру. Як зазначають автори статті «The bad expert» [18], погані експерти можуть бути створені певною групою зацікавлених осіб для здійснення перетворень у науці чи поза нею. У будь-якому випадку поганим

експерт демонструє силу теоретизування експертизи як набору культурних нарративів. На його думки, ідеї, твердження та висновки чинять вплив певні зацікавлені особи.

Ще кілька років тому у світі не до кінця усвідомлювали масштаб загрози, яку несе дезінформація. Але тепер ця небезпека є очевидною фактично для всіх і потребує застосування контрзаходів у боротьбі з неправдивою інформацією. Фейкові повідомлення заповнили всі джерела інформації в українському медіапросторі і в результаті чинять значний негативний вплив на користувачів соціальних мереж. Будь-яка інформація, отримана із соціальних медіа, характеризується певним ступенем вірогідності. І щоб переконатися в достовірності повідомлення, фахівцям інформаційно-аналітичних служб бібліотек необхідно застосовувати різноманітні підходи до аналізу текстів з метою виявлення маніпулятивної й недостовірної інформації [12]. В Україні є декілька ресурсів, що займаються боротьбою з фейковими новинами, наприклад сайт «Stopfake.org» (www.stopfake.org), що займається пошуком фальшивих новин і їх спростуванням, а на сайті «Відеотека» (<https://video.detector.media/>) є декілька курсів, в яких експерти розповідають про те, як створюються новини, які існують професійні стандарти, етичні дилеми, в який спосіб можуть медіа маніпулювати суспільною думкою через новини, хто є основними медіавласниками в Україні, як соцмережі змінюють сприйняття новин.

Висновки. Одним із можливих варіантів вирішення проблеми конфліктів інтересів в епоху постправди є створення відкритого інтернет-ресурсу, такої собі бази даних з оцінками довіри до авторів-експертів і рейтингом авторів при оцінюванні та ухваленні рішень щодо прозорості та правдивості нових дописів.

Зважаючи на все вищезазначене, зростає важливість підготовки експертів, які б займалися аналізом контенту інформаційно-аналітичних матеріалів на базі інформації із соціальних медіа. Подальше дослідження впливу експертної оцінки на конфлікт інтересів в епоху постправди дозволять підвищити суспільну і професійну медіаграмотність та розробити нові методики виявлення дезінформації. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі інструментів оптимізації роботи науковців, а також у дослідженні експертних систем для визначення недостовірної інформації та конфліктів інтересів для розпізнавання інформаційної пропаганди в соціальних мережах.

REFERENCES

1. Combating Fake News: An Agenda for Research and Action (2017). *Shorenstein center* (electronic journal). Cambridge. URL: <https://shorensteincenter.org/combating-fake-news-agenda-for-research/>
2. Conflict of interest in research: what is it and why it matters? (2020). *Integrity* (electronic journal). URL: <https://h2020integrity.eu/conflict-of-interest-in-research-what-is-it-and-why-it-matters/>
3. *Dickersin, K., Rennie, D.* (2003). Registering clinical trials. *Journal of the American Medical Association*, 540 p.
4. *Gerasimenko, A. G., Mazarakis, N. A., & Duginets, G. V.* (2019). Reviewing as a tool for promoting social and economic achievements. *Economic Space*, issue 141, pp. 25–35. doi: <https://doi.org/10.30838/P.ES.2224.100119.25.343>.
5. *Kodeks naukovoї etyki* (2005). [Code of scientific ethics]. *Nauka ta naukoznavstvo*, issue 3, 31–37 (in Ukrainian).
6. *Krimsky, S.* (2003). *Science in the Private Interest*. Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 247 p.
7. *McIntyre, L. C.* (2018). *Post-truth*. Cambridge, MA: MIT Press, 232 p.
8. *McIntyre, L. C.* (2022). *The weaponization of doubt*. American science is under attack. Who benefits? *Desert Magazine* (electronic journal). URL: <https://www.deseret.com/2022/7/27/23170209/the-weaponization-of-doubt-misinformation-disinformation-democracy-information-doubt>
9. *Preston, P.* (2012). Broadcast news is losing its balance in the post-truth era. *The Guardian* (electronic journal). URL: <https://www.theguardian.com/media/2012/sep/09/post-truth-politics-us-broadcasting>
10. *Piddubnyj, O.* (2017). Shcho take postpravda? [What is post-truth?]. URL: <https://www.piddubny.com/scho-take-postpravda/> (in Ukrainian).
11. *Popovych, O. S., Klimentkova, V. I.* (2022). Naukova etyka i problemy tsilespryamovanoho formuvannya zdorovoho doslidnyts'koho seredovyscha [Scientific ethics and problems of

- purposeful formation of a healthy research environment]. *Nauka ta naukoznavstvo*, issue 2, 3–11. <https://doi.org/10.15407/sofs2022.02.003> (in Ukrainian).
12. Pryhornyts'ka, O. (2017). Feykova informatsiya v sotsial'nykh media: vyyavlennya, otsinka, protydiya [Fake information in social media: detection, assessment, counteraction]. *Naukovi pratsi Natsional'noyi biblioteky Ukrayiny imeni V. I. Vernads'koho*, issue 48, 439–452 (in Ukrainian).
 13. *Reforming research assessment: The Agreement is now final* (2022). European Commission. URL: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/reforming-research-assessment-agreement-now-final-2022-07-20_en
 14. Reznik, D. B. (2007). Conflicts of Interest in Scientific Research Related to Regulation or Litigation. *The Journal of Philosophy, Science & Law* (electronic journal), issue 7:1. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2700754/>
 15. Romain, P. L. (2015). Conflicts of interest in research: looking out for number one means keeping the primary interest front and center. *Current Reviews in Musculoskeletal Medicine* (electronic journal). URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4596167/>
 16. Ryzhko, L. V. (2020). Prohramno-tsil'ovi doslidzhennya: “vnutrishn'o” ta “zovnishn'o” oriyentovana nauka [Programmatic research: internally and externally oriented science]. *Nauka ta naukoznavstvo*, issue 3, 64–77 (in Ukrainian).
 17. Shamoo, A., Resnik, D. (2003). *Responsible Conduct of Research*. New York: Oxford University Press, 345 p.
 18. Sweet, P. L., Gifford D. (2021). The bad expert. *Social Studies of Science*, issue, 51(3), 313–338. doi: 10.1177/0306312720970282.
 19. Yegorchenko, I. (2022). Kak otsenit' ukrainskuyu nauku: chetyre vazhnyye veshchi [How to evaluate Ukrainian science: four important things]. URL: <https://zn.ua/science/kak-otsenivat-ukrainskuyu-nauku-chetyre-vazhnye-veshchi.html> (in Russian).
 20. Zhenchenko, M. (2016). Nova model' retsenzuvannya naukovykh publikatsiy u tsyfrovomu seredovyshchi [A new model of reviewing scientific publications in the digital environment]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Sotsial'ni komunikatsiy*, 1, 169–172 (in Ukrainian).

Received 18.11.2022

Received in revised form 14.02.2023

Accepted 24.02.2023

DOI: 10.15421/272305

UDC 130.2: 355.1

А. В. Кіпенський, М. В. Смоляга

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»,
Харків, Україна*

ЛОГІКА РОЗВИТКУ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ВІД ІНФОРМАЦІЙНОГО ДО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

E-mail: kavkpi@ukr.net

ORCID: orcid.org/0000-0002-4589-092X

E-mail: 365mvs@gmail.com

ORCID: orcid.org/0000-0002-3418-0420

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасного цивілізаційного розвитку, виявленню найважливіших пріоритетів, які мають сприяти успішній трансформації до планетарно-космічного рівня цивілізаційного устрою, подоланню сучасної цивілізаційної кризи та можливої загибелі суспільства. Метою написання статті є визначення певної моделі цивілізаційного розвитку, яка має відповідати майбутньому. У дослідженні використовуються методи